

Zdroj: BRASIL DE SOUZA, Elias, 2019. *The Book of Daniel Bible Book Shelf 1Q 2020* (Kindle Locations 143-356). Pacific Press Publishing Association. Kindle Edition. ISBN 9780816365159

Překlad: Lukáš Hora

Biblické texty jsou převzaté z Českého studijního překladu

Úvod

„Buď dělejte věci, které stojí za psaní, nebo piště věci, které stojí za přečtení.“¹ Ukázkovým příkladem aforismu Thomase Fullera je biblický záznam Danielova života. Splňuje oba požadavky. Kniha, která nese jeho jméno a popisuje jeho vytrvalou věrnost je svědectvím o Boží věrnosti, která vede všechny k poslušnosti a učení. Ranní adventisté byli vedeni ke studiu biblických proroctví: „Knihy Daniel a Zjevení jsou pro nás platné a měli bychom je pečlivě studovat a hodně se při tom modlit“.²

Historicky Danielovo autorství a datum napsání knihy byly předmětem ohnivých teologických diskusí. Kritičtí teologové prohlašují, že knihu napsal a sestavil neznámý žid, aby utěšil svůj lid během pronásledování seleukovským králem Antiochem IV Epifanem (asi 167-164 př. Kr.). Nicméně adventisté sedmého dne společně s dalšími konzervativními teology vnímají, že knihu napsal sám Daniel v 6. stol. př. Kr. Přijímají knihu, jako přesný záznam prorokova života a spolehlivý záznam předpovězených proroctví.

V diskusi bylo předloženo několik argumentů pro ranné datování vzniku knihy. Nejdůležitější jsou chronologické informace uvedené v samotné knize (Da 1,1.21; 2,1; 7,1; 8,1; 9,1.2; 10,1). Z druhé některé historické detaily zaznamenané v knize ukazují, že autor měl zaznamenané informace o historických událostech z první ruky. Zatřetí, fragmenty knihy Daniel ze svitků od mrtvého moře podporují ranné datování. Začtvrté začlenění knihy Daniel do hebrejského kánonu Písma také podporuje ranné datování vzniku knihy. Zapáté, Septuaginta překlad (do řečtiny, pozn. překladatel) také naznačuje, že kniha už ve druhém století př. Kr. byla stará, protože se zdá, že několik slov bylo pro překladatele těžké přeložit. Zašesté, zdá se, že tuto záležitost vyjasňuje Ježíš, který mluví o knize Daniel jako o díle stejnojmenného autora (Mt 24,15).³

Jeden konkrétní rys stojí za zmínku, kniha Daniel (jako Ezdráš) byla napsaná ve dvou jazycích. Část Da 1,1-2,4a a 8,1-12:13 byla napsaná hebrejsky, zatímco část Da 2,4b-7,28 byla napsaná aramejsky. S největší pravděpodobností je tato dvoujazyčná funkce úmyslným rétorickým nástrojem, který ukazuje rozdílné úhly pohledu a tím dále posiluje poselství knihy. Po krátkém úvodu v hebrejštině Daniel přechází k zaznamenání svých vzpomínek a dvou rozsáhlých prorockých schémat v aramejštině (kap. 2-7). Je zajímavé, že tyto kapitoly pokrývají Danielovu zkušenost v Babylonu a proroctví o čtyřech světových říších. Takže tyto kapitoly byly příhodně napsané aramejsky, mezinárodním jazykem tehdejší doby. Ale když se zaměření knihy obrátí ke svatyni, Mesiáši a Božímu lidu (kap. 8-12), kniha se náležitě vrátí zpět k hebrejštině, bohoslužebnému jazyku Izraele.⁴

Ústředním teologickým tématem, které přináší kniha Daniel je svrchovanost Boha, jako Pána historie, národů a jednotlivců. Příběhy Daniele a jeho přátel ukazují Boží lásku a péči vůči věrným vyhnancům

¹ Thomas Fuller, comp., *Introductio ad Prudentiam; or, Directions, Counsels, and Cautions*, 3rd ed. (London: W. Innys, 1731), 40.

² Ellen G. White, Letter 139, 1896, quoted in *Manuscript Releases*, vol. 18 (Silver Spring, MD: Ellen G. White Estate, 1990), 275.

³ Stephen R. Miller, *Daniel*, New American Commentary, vol. 18 (Nashville, TN: Broadman and Holman, 1994), 24–43.

⁴ See B. T. Arnold, “The Use of Aramaic in the Hebrew Bible: Another Look at Bilingualism in Ezra and Daniel,” *Journal of Northwest Semitic Languages* 22, no. 2 (1996): 1–16.

(kap. 3, 6), ale soud nad Nebúkadnesarem (kap. 4) a Belšasarem (kap. 5) zjevuje Boží svrchovanost při souzení pohanských vládců. Rozsáhlá prorocká schémata v knize přináší eschatologii do popředí Danielova poselství. Navzdory zdánlivě náhodné následnosti králů a království přivede Bůh historii k jejímu konci a ustanoví věčné království pod vládou Jediného vybraného jako Syna člověka, Panovníka, Mesiáše a Michaela (kap. 2,7,9-12).

Toto studium je rozdělené na třináct kapitol. První kapitola se věnuje úvodním otázkám, které souvisí s pochopením knihy, jako je literární struktura a základní principy výkladu. Následující kapitoly se věnují dvanácti kapitolám knihy Daniel podle hebrejského kánonu a moderních Biblí. Když se budeme věnovat studiu této fascinující knihy, „dovolme Danieli promluvit“ a „přítomné pravdě, které je v Ježíši“.⁵

Kapitola 1 – Od čtení k pochopení

Kniha Daniel začíná odchodem do vyhnanství a končí slávou vzkříšení. V celé knize se opakuje jedno poselství: Bůh svrchovaně stojí nad svým královstvím světa a dohlíží na svůj lid navzdory tomu, že se proti němu staví zlé síly a pronásledují jeho lid. Králové a krutovládci stoupají k moci a umírají, ale Princ pokoje na konci odstraní pozemské mocnosti a nastolí království založené na spravedlnosti. Takže nezáleží na tom, jak složité jsou určité části knihy, jedna pravda k nám promlouvá hlasitě a zřetelně: Ježíš vítězí.

Studium knihy Daniel je vzrušující dobrodružství, vyžaduje velkou dávku moudrosti a pochopení. Vlastně i sám Daniel se modlí za pochopení. Kvůli nedostatečnému pochopení na určitý čas cítí slabost a nemoc. Ale přichází anděl vykladač, aby mu vysvětlil jednotlivé prvky Božího poselství, které bylo nutné objasnit. Když budete studovat knihu Daniel, možná se budete cítit jako prorok, když budete toužit po lepším pochopení pasáží, které se zdají být náročné a obtížně srozumitelné. V tomto směru můžete využít přínos adventistických teologů, kteří studovali knihu a vysvětlují její pravdy.⁶ Tento svazek lze zařadit na konec seznamu doporučených knih jako stručný příspěvek.

Zdůrazňujeme tři prvky, které povedou naše studium této převzácné knihy. Zaprvé budeme si všimnout její struktury. Kniha je uspořádaná podle kapitol na příběhovou část (kap. 1-6) a prorockou část (kap. 7-12). Zadruhé budeme věnovat pozornost správnému přístupu pochopení prorockého poselství knihy Daniel. Zatřetí budeme přemýšlet nad současným významem knihy Daniel pro naše životy.

Strukturální a literární jednota

Když studujeme knihu Daniel (nebo jakoukoli jinou biblickou knihu) musíme pamatovat na to, že Boží zvláštní zjevení k nám přichází skrze starověké způsoby myšlení a literární vyjádření. Například, máme sklony k předkládání argumentů v přímé linii myšlení: úvod, rozvíjení hlavní myšlenky a závěr. Tento způsob myšlení, ovlivněný Aristotelem není v Bibli, ale je základem západního myšlení. Ke správnému pochopení knihy Daniel je důležité odložit očekávání, že se jednotlivé kapitoly a části knihy musí odvíjet naprosto přímým směrem.

V knize Daniel se setkáváme se strukturou, která je charakteristická opakováním a rozvíjením myšlenek, což platí v prorockých i příběhových částech. Například literární paralelismus se nachází v poetických Žalmech, ale je také hojně užíván v prorockých popisech a příbězích knihy Daniel. Hlavní

⁵ Ellen G. White, "The Study of Revelation," *Pacific Union Recorder*, January 14, 1904.

⁶ Viz např., Frank B. Holbrook, ed., *Symposium on Daniel*, vol. 2, Daniel and Revelation Committee Series (Washington, DC: Biblical Research Institute, 1986); Gerhard Pfandl, *Daniel: The Seer of Babylon* (Hagerstown, MD: Review and Herald®, 2004); William H. Shea, *Daniel: A Reader's Guide* (Nampa, ID: Pacific Press®, 2005).

obrysy proroctví Daniele 2;7;8 a 10-12 kap. jsou postupnou sérií opakování a rozšiřování. Každá další část opakuje, rozšiřuje a přidává informace, nebo details, které neobsahují předchozí kapitoly. Podobně i příběhy jsou uspořádány do struktury na základě opakování. Příběh o ohnivé peci je paralelní s příběhem o lví jámě a dočasné odebrání Nebúkadnesarova trůnu je paralelní s trvalým koncem Belšasara. Následující přehled může být užitečný pro představení této struktury:

Úvod (1,1-21)

Kovy symbolizují čtyři království (2,1-49)

Bůh vysvobozuje přátele Daniela (3,1-30)

Bůh pokořuje Nebúkadnesara (4,1-37)

Bůh pokořuje Belšasara (5,1-31)

Bůh vysvobozuje Daniela (6,1-28)

Šelmy symbolizují čtyři království (7,1-28)

Beran a kozel (8,1-27)

Daniel se modlí a Bůh odpovídá (9,1-27)

Konflikt národů (10,1-12,4)

Závěr (12,5-13)⁷

Ale výše naznačený paralelismus vůbec nenaznačuje pouze opakování. Ve skutečnosti takovou rekapitulaci musíme chápat jako „progresivní paralelismus“. To znamená, že „autor nás provází od začátku až na konec skrze sérii událostí a poté se vrací k počátku, aby je znovu popsal, tentokrát k popisu používá odlišné pojmy, nebo se na stejnou věc dívá z jiného úhlu pohledu. Někteří lidé mohou přirovnat tuto strukturu k točitému schodišti, na více místech obíhá kolem stejného středu, přesto v daném okamžiku vystupuje výš a výš“⁸. Jak už jsem uvedl, každý prorocký popis, opakování a rozšíření přichází s historickým sledem událostí, které pokrývají dějiny od doby proroka až po vytvoření Božího království.

Je také pozoruhodné, že příběhová část (kap. 1-6) obsahuje proroctví (kap. 2) a prorocká část obsahuje příběh (kap. 9 a 10).⁹ Je užitečné zmínit, že kniha začíná hebrejsky (kap 1,1-2,4a) a pokračuje aramejsky (kap. 2,4b-7,28) a končí hebrejsky (kap. 8-12). Letmý pohled na literární a jazykové části ukazuje, že tyto části nesplývají, ale spíše se vzájemně překrývají, to posiluje potvrzení jednoty knihy. Dále si všimněme, že symetrická struktura aramejské části (kap. 2-7) se zaměřuje na kapitoly 4 a 5, kde zdůrazňuje Boží soud dvou vládců.

Dalším důležitým prvkem, který si zaslouží pozornost je vzájemně propojená podstata příběhových textů s prorockými. Příběhy a proroctví zapsané v knize nemáme chápat jako nezávislé části, které později někdo spojil.¹⁰ Příběhové a prorocké části jsou vzájemně propojené v pevné jednotě. Například příběhy mluví o obsazení chrámu Nebúkadnesarem a o jeho následném znesvěcené Belšasarem, tím

⁷ Převzato od Mitchell Loyd Chase, “Resurrection Hope in Daniel 12: 2: An Exercise in Biblical Theology” (PhD diss., Southern Baptist Theological Seminary, 2013), 48; Peter J. Gentry and Stephen J. Wellum, *Kingdom Through Covenant: A Biblical-Theological Understanding of the Covenants* (Wheaton, IL: Crossway, 2012), 531, 532; Andrew E. Steinmann, *Daniel*, Concordia Commentary (St. Louis, MO: Concordia, 2008), 22, 23.

⁸ Sinclair B. Ferguson, *Daniel*, Preacher’s Commentary, vol. 21 (Nashville, TN: Thomas Nelson, 1988), 17.

⁹ Carol A. Newsom and Brennan W. Breed, *Daniel: A Commentary*, Old Testament Library (Louisville, KY: Westminster John Knox, 2014), 289.

¹⁰ John J. Collins, *Daniel: A Commentary on the Book of Daniel*, Hermeneia (Minneapolis, MN: Fortress, 1994), 37–39.

poukazují na arogantní jednání malého rohu v kapitolách 7 a 8.¹¹ Podobně v příbězích věrnost vůči Bohu Daniele a jeho přátel poukazuje na věrnost Božího lidu doby konce v prorocké části.

Výklad prorockého poselství

Při výkladu knihy Daniel je důležité, abychom si uvědomili, že její prorocké poselství spadá do takzvaného apokalyptického žánru. Tento typ proroctví je v kontrastu s klasickým proroctvím. Apokalyptická proroctví mají odhalující povahu, protože prozrazují to, co bylo skryté lidskému zraku a poznání. Prorocká poselství zaznamenaná v knihách jako je Izajáš, Ámos, a Jeremjáš označujeme za klasická proroctví. Apokalyptické proroctví také odhaluje Boží dlouhotrvající a nepodmíněné plány s dějinami, zaměřují se na konec lidské historie, poukazují na dobu, kdy Bůh ukončí současný světový řád a ustanoví své věčné království. Nicméně klasické proroctví se hlavně zaměřuje na Boží podmíněný plán pro Izrael v rámci smlouvy.¹²

Apokalyptické proroctví také vykazuje další rysy. Zjevení přichází hlavně skrze vidění, sny a často prostřednictvím nebeských bytostí. Charakterizují jej také nápadné kontrasty, jako dobro × zlo a přítomnost × budoucnost. Také může používat složené a barvitě obrazy, například okřídlený lev, roh s očima a ústy. Celkem vzato, apokalyptické proroctví vzniká v době krize, aby sdělilo poselství naděje – Bůh řídí dějiny.¹³

V tomto bodě musíme pamatovat, že každý si nese vykladačské předsudky ke studiu knihy Daniel. Umění rozpoznat předpoklady a jedinečné vykladačské pohledy je první krok v získání správného pochopení poselství. Během historie existovaly nejméně čtyři hlavní různé pohledy na proroctví knihy Daniel: preterismus, futurismus, idealismus a historicismus. Preteristé vnímají prorocké události jako již vyplněné. Futuristé věří, že proroctví knihy Daniel se vyplní doslovně v eschatologickém období (doba konce). Idealisté vnímají prorocké události jako nadčasové pravdy, bez konkrétních historických spojitostí. Historicisté vnímají, že Danielova proroctví se naplňují v průběhu dějin, od dob Daniele až do založení Božího království.

Abychom pochopili rozdíly těchto pohledů, podívejme se, jak vnímají antikrista. Preteristé spojují antikrista s Antiochem IV. Futuristé vnímají antikrista jako světového vládce, který se objeví v daleké budoucnosti. Pro idealisty antikrist představuje jakoukoli zlou mocnost, která utlačuje Boží lid nebo se staví proti evangeliu. Historicisté identifikují antikrista jako papežství, jehož moc a vliv vede od středověku až do konce světa.

Když vidíme tyto rozdílné přístupy ke knize Daniel, který z nich bude nejvíce v souladu s povahou a záměrem knihy? Adventisté sedmého dne přijali historicistický pohled, ne pouze kvůli domněle zděděné tradici od reformátorů, ale protože pečlivé studium potvrdilo historicistický pohled, který vyplývá přímo ze samotné knihy. Tuto skutečnost potvrzují seriózní adventistické zdroje:

„Platnost historicistické metody pro výklad knih Daniel a Zjevení potvrzuje skutečnost, že vykládající anděl v knize Daniel používá tuto metodu, aby vysvětlil význam prorockých vidění. Ve snu je informován, že sen krále v Da 2 představuje čtyři království, která povstanou v průběhu lidských dějin před nastolením Božího království (v. 36-45). Čtyři šelmy Da 7 představují ta samá království, poté Bůh

¹¹ Winfried Vogel, "Cultic Motifs and Themes in the Book of Daniel," *Journal of the Adventist Theological Society* 7, no. 1 (1996): 21–39.

¹² William G. Johnsson, "Biblical Apocalyptic," in *Handbook of Seventh-day Adventist Theology*, ed. Raoul Dederen (Hagerstown, MD: Review and Herald®, 2000), 784–814.

¹³ Johnsson, "Biblical Apocalyptic," 784–814.

*předá království svatým (v. 17,18). První království je identifikované jako Babylon (Da 2,36-38). V Da 8 jsou dvě zvířata, která symbolizují Médo-Perskou a Řeckou říši (v. 19-21). Čtvrté království není identifikované v knize Daniel, ale Ježíš jej považuje za Řím (Mt 24,15). Podle Daniela má být toto království rozdělené a malý roh bude uplatňovat politickou a náboženskou moc nad lidem. V době konce bude roh zničen a Boží království bude ustanovené navěky.*¹⁴

Navíc Ježíš vnímal Da 9,26.27 z historicistického pohledu, když mluvil o budoucím zničení Jeruzaléma v roce 70 po Kr. (Lk 21,20-22). Pavel stejným stylem popisuje sled prorockých událostí, které se vyplní v průběhu historie před druhým příchodem Krista (2Te 2,1-12).¹⁵ Z tohoto pozorování vyplývá, že „historicismus je metoda výkladu, která se zakládá na samotné Bibli a je klíčem k výkladu apokalyptických knih Daniel a Zjevení.“¹⁶

Pojďme na princip den za rok – klíčový vykladačský prvek v rámci historicistického přístupu. Tři hlavní důvody vedou k aplikaci principu den za rok na časová proroctví knihy Daniel. Zaprvé rozsah událostí, které jsou popsány v proroctvích vedou do „času konce“, to naznačuje, že se časová období zmíněná v těchto proroctvích mají rozprostírat celou historií a nemají se omezovat pouze na pár doslovných dnů, týdnů, nebo měsíců. Například v širokém měřítku Da 7 je nepravděpodobné, že by se zápas malého rohu vyřešil za 3,5 doslovných let.¹⁷

Zadruhé symbolické obrazy a jazyk proroctví vyžadují symbolické časové jednotky. Jak výstižně uvádí následující poznámka: „V mnoha apokalyptických proroctvích je zmenšená hlavní podstata a časový prvek do symbolického mikrokosmického měřítka, můžeme je lépe pochopit tak, že je zvětšíme do jejich makrokosmického naplnění.“¹⁸ To se nazývá „miniaturní (zmenšená) symbolizace“ a „umožňuje, aby se princip den za rok aplikoval na ,sedmdesát týdnů‘ s jejich časovými úseky (9,24-27), na ,čas, časy a polovinu času‘ (7,25; 12,7); na 1290 dní (12:11); na 1335 dní (12:12) a na 2300 ,večerů a jiter‘ (8,14). Ale nepřítomnost takového symbolismu v souvislosti se ,sedmi časy‘ (4,13.20.22.29), ,sedmdesáti lety‘ (9,2) a ,třemi týdny‘ (10:2) naznačuje, že tato časová období máme vnímat doslovně.“¹⁹

Zatřetí Bible poskytuje dostatek důkazů, že den může představovat rok. Nu 14,34 a Ez 4,6, stejně tak, jak mnoho pasáží v různých knihách a literárních žánrech Písma poukazuje na paralely mezi dnem a rokem. Je zajímavé, že první časové proroctví v Bibli se zdá být nastavené v pojmech ekvivalentních den za rok. Kvůli zkaženosti předpotopního světa Bůh řekl: „Můj duch nebude v člověku přebývat navěky, protože je tělo. Jeho **dnů** bude sto dvacet **let**.“ (Gn 6,3, zdůraznění doplněno). Takže zdá se, že ekvivalence (rovnocennost) rok-den, která se objevuje v časových měřítcích apokalyptických proroctví je už zakotvená v Písmu.

Význam pro současnost

Abychom pochopili knihu Daniel, musíme znát více než prorockou historii a data. Musíme ji číst tak, abychom se něco naučili o Bohu, který se zjevuje v příbězích a proroctvích. Na každé stránce Bůh

¹⁴ *Seventh-day Adventist Encyclopedia*, 2nd rev. ed. (Hagerstown, MD: Review and Herald®, 1995), s.v. „Historicism.“

¹⁵ *Seventh-day Adventist Encyclopedia*, s.v. „Historicism.“

¹⁶ *Seventh-day Adventist Encyclopedia*, s.v. „Historicism.“

¹⁷ William H. Shea, *Selected Studies on Prophetic Interpretation*, vol. 1, rev. ed., Daniel and Revelation Committee Series (Silver Spring, MD: Biblical Research Institute, 1992), 72.

¹⁸ Alberto R. Timm, „Miniature Symbolization and the Year-Day Principle of Prophetic Interpretation,” *Andrews University Seminary Studies* 42, no. 1 (2004): 166.

¹⁹ Timm, „Miniature Symbolization,” 166.

ukazuje, že je nejvyšší vládce. Na začátku knihy předává Jeruzalém Nebúkadnesarovi, ale na konci vzkřísí svůj lid z mrtvých. Kniha odhaluje, jak Bůh bdí nad svými služebníky a dává jim moudrost. Doprovází je do ohnivé pece a do lví jámy. Ustanovuje a sesazuje krále, zjevuje svůj dlouhodobý plán k ustanovení svého věčného království.

Kniha Daniel svědčí o Kristu, když odhaluje Boží milost a zdůrazňuje její nejvyšší projevení v Ježíši. Boží milosrdná povaha a to, co koná pro svůj lid poukazuje na Ježíše jako na Spasitele a Pána. Čtvrtý muž v ohnivé peci a muž oděný Inem jsou specifickými zobrazeními Krista před jeho vtělením. Ale Kristus se také objevuje v jádru prorockého poselství knihy jako Oběť za nás, Kněz a Král.

Kristova vláda je také patrná v příbězích Daniela a Jeho přátel, dávají nám příklady poctivosti, morální zásadovosti a moudrosti. Inspirují nás k věrnému životu, když sloužíme Bohu v pluralistické a relativistické kultuře. Ellen Whiteová poznamenává: „Věrné studium příběhů Daniele a jeho tří přátel učí principy, které jsou základem silného a pravého charakteru. Tito mladí muži se nejdříve naučili sloužit Bohu ve svých domovech. Naučili se, jaký je význam pravého náboženství a co pro ně Bůh udělá, pokud mu zůstanou věrní. Když byli odvedeni na babylonský dvůr, rozhodli se, že se raději vzdají svého života, než aby byli nevěrní vůči Bohu.“²⁰ Jeden spisovatel napsal: „V celé oblasti naší lidské existence neexistuje čtverečný palec (cca 6,5 cm², pozn. překladatel) o kterém by Kristus, svrchovaný Panovník nade vším, neprohlásil: „to je mé!““²¹

Kniha Daniel nám také pomáhá pochopit biblický pohled na svět. Například její zobrazení Boha nám poskytuje možnost zahlédnout povahu konečné skutečnosti. Bůh komunikuje s lidmi, předpovídá budoucnost a vede dějiny vpřed k jejich konci. Tento pohled na konečnou skutečnost je v ostrém kontrastu s pantheismem (učení, že Bůh je přítomný ve všem stvoření, pozn. překladatel), deismem (učení, že Bůh stvořil svět a dále do něj nezasahuje, pozn. překladatel) a materialismem. Uprostřed mnoha protichůdných přístupů k životu nám kniha Daniel slouží jako duchovní GPS (navigace), vede nás v naší současné pozici a k našemu konečnému cíli v Božím plánu.

Nakonec kniha Daniel zdůrazňuje přednosti a odpovědnost ostatku. Jeden komentář historika ke specifickému verši můžeme určitě aplikovat na celou knihu: „Daniel 8,14 není tak moc pro osobní spasení, jako je kotevním bodem v čase pro závěrečné světové poslání, které bude zvěstovat zvláštní poselství každému národu, kmenu a jazyku (Zj 10,11; 14,6).“²²

Závěr

Tyto informace nám pomohou při hledání nasměrování v knize Daniel. Když budeme procházet její stránky, setkáme se s krajinou osídlenou mnoha bytostmi. Setkáme se se zbožnými lidmi, arogantními králi, hybridními zvířaty, mluvícími rohy a se zářivými anděli. Ale nad každým symbolem a každým prorockým stojí všemocný svrchovaný Vládce vesmíru. On vede dějiny k jejich konečnému cíli. Uvidíme, jak se prochází v ohnivé peci, pohybuje se ve lví jámě, slouží na nebeském dvoře, nebo dokonce stojí nad vodami řeky. Ale na konci se tváří v tvář setkáme s Michaellem, naším Vládce, s tím, který v nás přebývá v životě i smrti!

²⁰ Ellen G. White, „Knowing God,” *Youth's Instructor*, April 7, 1908, 13.

²¹ Abraham Kuyper, *Abraham Kuyper: A Centennial Reader*, ed. James D. Bratt (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1998), 488; zdůraznění je v původním textu.

²² George R. Knight, *The Apocalyptic Vision and the Neutering of Adventism* (Hagerstown, MD: Review and Herald®, 2008), 37, 38.